

PIOTR OLECHOWSKI

Ośrodek Badań nad Totalitaryzmami

Instytutu Pileckiego w Warszawie

Instytut Strat Wojennych im. Jana Karłowicza w Warszawie

ORCID: 0000-0003-4108-2682

Przegląd współczesnych ukraińskich rozpraw naukowych, poświęconych kwestiom religijnym na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej

Słowa kluczowe

Rzeczpospolita, religia, prawosławie, katolicyzm, stosunki międzywyznaniowe

Streszczenie

W artykule przeanalizowana została treść trzech ukraińskich rozpraw naukowych, dotyczących kwestii religijnych na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej. Co szczególnie istotne, prace te odnoszą się do różnych okresów w dziejach, poczynając od X stulecia, kończąc na czasach współczesnych. Wynika z tego, że tematyka religijna na ziemiach dawnej RP wzbudza duże zainteresowanie wśród współczesnych ukraińskich badaczy młodego pokolenia, nie tylko w odniesieniu do czasów najnowszych. Analizie poddano bowiem rozprawy dotyczące pierwszych wieków funkcjonowania chrześcijaństwa na ziemiach polskich, działalności Kościoła prawosławnego w Polsce po II wojnie światowej oraz stosunków prawosławno-katolickich na terenie dzisiejszej Ukrainy. Głównym celem publikacji artykułu jest ułatwienie polskim badaczom dostępu do treści pracy ukraińskich historyków, podejmujących tematykę związaną z historią Polski.

Uwagi wstępne

Wielonarodowa i wielokulturowa dawna Rzeczpospolita przez stulecia zamieszkiwana była przez przedstawicieli nie tylko różnych kultur i narodów, ale także odmiennych konfesji religijnych. W odróżnieniu jednak od innych państw europejskich, obszar ten nigdy nie był miejscem długoletnich wojen o podłożu religijnym. Ziemie Rzeczypospolitej służyły raczej z szeroko pojętej tolerancji wobec przedstawicieli odmiennych wyznań. Takie podejście przyczyniło się z czasem do procesu osiedlania się na tym obszarze różnych osób, prześladowanych w dotychczasowym miejscu zamieszkania z powodów religijnych. Konfesją dominującą w Rzeczypospolitej pozostał jednak katolicyzm (po unii brzeskiej w 1596 roku obecny również w obrządku wschodnim).

Biorąc zatem pod uwagę różnorodność religijną na przedmiotowym obszarze, tematem kolejnego przeglądu współczesnych ukraińskich rozpraw naukowych będą właśnie zagadnienia wyznaniowe, jednakże niekoniecznie związane z dominującym na ziemiach Rzeczypospolitej katolicyzmem. Okazuje się bowiem, że kwestie te budzą zainteresowanie naukowe wśród ukraińskich badaczy młodego pokolenia. Zakres zarówno tematyczny, jak i chronologiczny jest dość szeroki, stąd też starałem się wybrać dysertacje dotyczące religii na przestrzeni różnych stuleci. Tym bardziej warto więc zaprezentować osiągnięcia naukowców ukraińskich polskim badaczom, wraz z podaniem dokładnych adresów lokalizacji pełnych maszynopisów w zasobach internetowych. Jak już wielokrotnie pisałem, w ten sposób polscy historycy uzyskają szansę na zapoznanie się z ustaleniami ukraińskich kolegów, bez konieczności wyjazdu do tamtejszych archiwów czy bibliotek (obecnie niemożliwego do zrealizowania). Przedstawione poniżej prace kandydackie (doktorskie) dotyczą roli Kościoła na ziemiach polskich w początkach państwa Piastów (X–XI wieku), historii Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego po II wojnie światowej oraz stosunków prawosławia

z katolicyzmem na obszarze współczesnej Ukrainy. Zawarte w każdej z trzech dysertacji tezy i wskazówki bibliograficzne, mogą okazać się przydatne także dla polskich historyków.

Rola Kościoła w początkach polskiej państwowości

Niezwykle rzadko zagraniczni historycy podejmują w swych badaniach tematykę związaną z początkami państwa Piastów w średniowieczu. Wymaga to bowiem znajomości nie tylko języka polskiego, ale przede wszystkim ówczesnej łaciny i wielu innych języków, w których wydawane były publikacje oraz rozmaite edycje źródłowe. W odróżnieniu od badaczy XX wieku, mediewiści niezwykle rzadko pracują bowiem z oryginałami źródeł, które nawet jeśli zachowały się do czasów współczesnych – ze zrozumiałych względów nie są najczęściej udostępniane historykom.

Tym bardziej cieszy powstanie rozprawy kandydackiej (doktorskiej) *Kościół w społeczno-politycznym życiu Polski w drugiej połowie X – do początku XII wieku*, autorstwa Oleha Małdycza¹. Licząca 234 strony praca powstała w 2018 roku na Kijowskim Narodowym Uniwersytecie im. Tarasa Szewczenki. Autor podzielił swe dzieło na cztery części tematyczne, uzupełnione o wstęp, wnioski końcowe oraz wykaz własnych publikacji, poświęconych roli Kościoła w początkach polskiej państwowości.

Pierwsza część dysertacji jest analizą bazy źródłowej oraz dotychczasowej historiografii w przedmiotowym zakresie. Oprócz dogłębnego omówienia tych kwestii, autor wskazał również na szereg pytań badawczych, które podjął w swej rozprawie (chrzest Mieszka I, rola zjazdu gnieźnieńskiego, powstanie

¹ О. Магдич, *Церква у суспільно-політичному житті Польщі другої половини X – на початку XII ст.*, Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису, Київ 2018, сс. 234, https://chtyvo.org.ua/authors/Maldych_Oleh/Tserkva_u_suspilno-politychnomu_zhytti_Polschi_druhoi_polovyny_Kh_na_pochatku_KhII_st/ [dostęp: 13.02.2023].

i funkcjonowanie pierwszych klasztorów na polskich ziemiach, stopień chrystianizacji polskiego społeczeństwa i działalność misjonarska). Autor zauważył przy tym, że w dotychczasowej polskiej historiografii początki państwa polskiego cieszyły się dużym zainteresowaniem, niezależnie od aktualnych okoliczności politycznych. Jego zdaniem, wynikało to ze specyfiki społeczeństwa i silnej roli religii katolickiej, jako najliczniej reprezentowanej wśród Polaków².

Rozdział drugi dotyczy okoliczności zaprowadzenia chrześcijaństwa w państwie Piastów oraz sformułowania jego zasad organizacyjnych. Autor przedstawia w nim warunki przyjęcia chrztu przez Mieszka I, rolę zjazdu w Gnieźnie i wydanej później Bulli Gnieźnieńskiej, prowadzącej do uzyskania niezależności przez państwo Piastów. W wielu miejscach na kartach tej części rozprawy, O. Małdycz przytacza w oryginale łacińskie cytaty, które następnie tłumaczy na język ukraiński, w celu lepszego zrozumienia przez współczesnego odbiorcę. Obficie korzysta również z literatury, a także zasobów internetowych, co czyni uzyskaną treść znacznie bogatszą.

Trzecia część rozprawy dotyczy stosunków między władzą państwową a strukturami kościelnymi w „dawnopolskim” państwie, jak autor określa XI i XII wiek. Rozdział rozpoczyna się od opisu pogorszenia sytuacji wewnętrznej w kraju po śmierci Bolesława Chrobrego. Następnie autor przedstawia próby reform zapoczątkowanych przez Kazimierza Odnowiciela, które kontynuowane były przez jego syna, Bolesława Szczodrego (Śmiałego). Nie unika przy tym tematów trudnych, jak doskonale znany w historiografii konflikt władcy z biskupem krakowskim Stanisławem, zakończony w brutalny sposób męczeńską śmiercią duchownego (temu zagadnieniu poświęcił cały podrozdział). Tę część dysertacji zamyka analiza stosunków władz do religii w okresie panowania

² Ibidem, s. 200.

Władysława Hermana i Bolesława Krzywoustego. W tym aspekcie autor zauważył ewidentną zmianę wcześniejszego podejścia władców do Kościoła – po straceniu biskupa Stanisława, nowi książęta starali się utrzymywać poprawne relacje z duchownymi, w celu choćby uzyskania ich poparcia dla dalszych reform państwa³.

Ostatnia część pracy Oleha Mahdycza dotyczy roli Kościoła katolickiego w ujęciu prawnym oraz społeczno-politycznym na ziemiach polskich w XI – pierwszym trzydziestolecium XII wieku. Oprócz działalności misyjnej, autor analizuje również kwestie fundacji i mecenatów władców wobec Kościoła, a także problem instytucjonalizacji struktur Kościoła w ówczesnym państwie polskim. O. Mahdycz wskazuje na wiodącą rolę arcybiskupstwa w Gnieźnie, które jednak przez pewien czas (po splądrowaniu kraju) nie funkcjonowało – główną rolę odgrywało wówczas biskupstwo w Krakowie (do 1076 roku)⁴.

We wnioskach końcowych autor raz jeszcze podkreśla istotę związku państwa ze strukturami kościelnymi. Jak zauważył, przyczyną przyjęcia chrztu przez Mieszka I były w dużej mierze jego porażki na niwie wojskowej, jakich doznawał ze strony cesarstwa niemieckiego⁵. Władca poszukiwał zatem innej drogi prowadzącej do wyzwolenia kraju spod protektoratu innego państwa. Dobrym wyjściem okazało się przyjęcie chrztu, co automatycznie nie pozwalało sąsiadom najeżdżać na kraj Mieszka pod pozorem nawracania pogan. O. Mahdycz słusznie jednak zauważa, że oprócz władcy w początkowym okresie chrzest przyjęło jedynie jego najbliższe otoczenie. Ogół społeczeństwa pozostał jeszcze przez niemal dwieście lat przy wierzeniach pogańskich, które całkowicie z ziem polskich miał wyprzeć dopiero Bolesław Krzywousty⁶.

³ Ibidem, s. 156–157.

⁴ Ibidem, s. 204.

⁵ Ibidem, s. 200.

⁶ Ibidem, s. 205.

W podsumowaniu należy zauważyć, że praca Oleha Mahdycza może stanowić interesujące opracowanie również dla polskich mediewistów. Warto zatem postawić postulat opublikowania jej w całości w języku polskim.

Polski Autokefaliczny Kościół Prawosławny 1945 – do początku XXI wieku

Niewątpliwie nadal dość często prawosławie na ziemiach polskich kojarzy się jednoznacznie z tradycją wschodnią, niekiedy nawet wprost bywa traktowane jako „religia rosyjska”. Tymczasem, współcześnie (jak również w okresie międzywojennym) Kościół prawosławny w Polsce posiada autokefalię, co oznacza, że jest strukturą samodzielną, niepodległą żadnemu innemu zwierzchnikowi zewnętrznemu. Historia tej religii na ziemiach polskich po roku 1945, stała się przedmiotem badań Maryny Chomycz z Uniwersytetu Lwowskiego, na którym w 2016 roku badaczka ta obroniła pracę kandydacką (doktorską). Jak poinformowała w tytule, rozprawa poświęcona została dziejom Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego od 1945 roku do początków XXI stulecia, w zakresie rozwoju instytucjonalnego i działalności kulturalnej⁷.

Licząca 210 stron dysertacja podzielona została na cztery rozdziały, uzupełnione o wstęp, zakończenie oraz wykaz bibliograficzny i dodatki. Pierwsza część pracy, zgodnie z zasadami przygotowania rozpraw doktorskich na uczelniach ukraińskich, poświęcona została kwestiom metodologicznym oraz analizie źródeł i dotychczasowego opracowania zagadnienia. Autorka

⁷ М. Хомич, *Польська Автокефальна Православна Церква у 1945 р. – на початку XXI ст.: інституційний розвиток та культурна діяльність*, Дисертація на здобуття ступеня кандидата історичних наук, на правах рукопису, Львів 2016, ss. 210, https://lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/04/dis_Khomych.pdf [dostęp: 13.02.2023].

przedstawia zatem zebrane przez siebie w toku kwerend materiały, jak również omawia wcześniejsze osiągnięcia historiografii po obu stronach granicy. Konstatuje przy tym, że wśród polskich historyków, tematyką Kościoła prawosławnego zajmowali się głównie badacze związani z tym wyznaniem. Ponadto w polskiej historiografii najmniej miejsca poświęcono dotychczas kwestiom moralnym i psychologicznym w zakresie funkcjonowania prawosławnych wspólnot, zwłaszcza w okresie PRL⁸.

Na szczególną uwagę zasługuje wykorzystana przez autorkę niezwykle bogata baza źródłowa. Ze względu na tytuł rozprawy, jej podstawę musiały siłą rzeczy stanowić materiały zgromadzone w polskich instytucjach archiwalnych. M. Chomycz sięgnęła więc przede wszystkim po dokumenty z warszawskiego Archiwum Akt Nowych, uzupełniając je o wybrane materiały z Państwowego Archiwum Obwodu Rówieńskiego w Równem. Najistotniejsze znaczenie (co widać wielokrotnie w treści pracy) miały jednak rzadko udostępniane badaczom treści, wytworzone przez osoby związane z Polskim Kościołem Prawosławnym. Chodzi tu o niepublikowane maszynopisy pracy naukowych, napisane przez alumnów prawosławnego seminarium duchownego w Warszawie oraz szereg opublikowanych druków okolicznościowych (broszury, kalendarze, informatory). Dość szczegółowo autorka przebadła również prawosławną prasę i wydawane przez ten Kościół na ziemiach polskich druki periodyczne (zarówno z okresu międzywojennego, jak i z czasów powojennych). Niemniej informacji przedstawiono na podstawie przeprowadzonych przez autorkę wywiadów – co istotne – zarówno z wyższą hierarchią Kościoła prawosławnego w Polsce, jak i przedstawicielami środowisk świeckich (choćby Bractwa Młodzieży Prawosławnej)⁹.

⁸ Ibidem, s. 19.

⁹ Ibidem, s. 175–187.

Drugą część dysertacji, Maryna Chomycz poświęciła zagadnieniom organizacyjnym, związanym z funkcjonowaniem struktur Kościoła prawosławnego na ziemiach polskich. Rozdział rozpoczyna się od punktu wyjścia – prezentacji statusu prawnego w okresie międzywojennym, a następnie płynnie przechodzi do sytuacji w latach II wojny światowej oraz odbudowy Kościoła w okresie powojennym. Autorka trafnie zauważa przy tym ogromne trudności, związane z powoływaniem nowych wspólnot prawosławnych na Ziemiach Odzyskanych¹⁰. Czytelnik może również zapoznać się z podejmowanymi przez dziesięciolecia próbami rozszerzenia struktur diecezjalnych Polskiego Kościoła Prawosławnego, a także sytuacją w czasach współczesnych (narracja została bowiem doprowadzona aż do 2016 r.). W tej części pracy M. Chomycz przeanalizowała również struktury duchowieństwa oraz okoliczności mianowania nowych księży na posady proboszczów.

Trzeci rozdział pracy dotyczy działalności naukowo-oświatowej i wydawniczej, prowadzonej przez Polski Autokefaliczny Kościół Prawosławny. Autorka dotarła w tym zakresie do niezwykle interesujących materiałów, zazwyczaj nieudostępnianych badaczom. Na ich podstawie można zapoznać się z okolicznościami nauczania religii prawosławnej w czasach PRL, działalnością prawosławnego seminarium duchownego w Warszawie oraz licznymi wydawnictwami o charakterze naukowym i popularnonaukowym¹¹. Co ważne, M. Chomycz stara się (wielokrotnie z dużym powodzeniem) ukazywać wszystkie powyższe procesy równomiernie w odniesieniu do ziem wschodnich i zachodnich powojennej Polski. Jest to zadanie niełatwe, gdyż wiadomo, że wyznawcy prawosławia zamieszkiwali (i nadal zamieszkują) przede wszystkim obszar wschodnich województw państwa polskiego. Tym bardziej należy zatem docenić praco-

¹⁰ Ibidem, s. 53–55.

¹¹ Ibidem, s. 118.

witość Autorki, dzięki której potrafiła ukazać powyższe aspekty na Ziemiach Odzyskanych.

Ostatni rozdział dysertacji, M. Chomycz poświęciła kwestiom społecznym i kulturalnym w codziennej działalności Kościoła prawosławnego w Polsce. Można zatem zapoznać się z aktywnością rozmaitych stowarzyszeń, funkcjonujących przy parafiach, działalnością charytatywną oraz współpracą kulturalną z różnymi podmiotami. Szczególnie istotne w tym aspekcie są ponawiane często przez duchownych prośby do instytucji państwowych o przyznanie dotacji na remont obiektów sakralnych, ukazujących wielowiekowe dziedzictwo dawnej Rzeczypospolitej. Autorka, na podstawie przeprowadzonych wywiadów, prezentuje również kwestie tożsamościowe w parafiach Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego. Niezwykle interesująco wygląda to w odniesieniu do Ziemi Odzyskanych, gdzie parafie prawosławne tworzą często wierni kilku, a niekiedy nawet kilkunastu narodowości¹².

We wnioskach końcowych, M. Chomycz zauważa, że po zakończeniu II wojny światowej, Kościół prawosławny w Polsce znajdował się pod faktycznym wpływem prawosławia rosyjskiego. Podkreśla również, iż struktury Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego, podobnie jak w przypadku innych wyznań, w okresie PRL musiały liczyć się z wieloma ograniczeniami, narzucanymi przez państwo. Mimo to, Autorka doszła do interesującego wniosku (popartego zresztą konkretnymi przykładami), iż władzom PRL zależało, aby ludność greckokatolicka (obrzędek ten był wówczas oficjalnie zabroniony), przechodziła do Kościoła prawosławnego, zamiast uczęszczać do parafii rzymskokatolickich, zachowując w ten sposób jedność ze Stolicą Apostolską.

M. Chomycz zauważyła także, że żaden z powojennych zwierzchników Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego nie był osobą narodowości polskiej, co mogło zapobiec nadmiernej

¹² Ibidem, s. 165–168.

polonizacji wiernych. Jej zdaniem, Kościół prawosławny w Polsce skupiał parafian wielu narodowości, pozwalając przy tym na zachowanie własnych tradycji i kultur. Na dowód tego Autorka przytoczyła wydawane przez struktury tego Kościoła od lat siedemdziesiątych rozmaite opracowania, publikowane po rosyjsku, ukraińsku, białorusku i polsku.

Na koniec Autorka podkreśla, że współczesny obraz Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego, zwłaszcza w większych ośrodkach miejskich, znacznie odbiega już od wizerunku z okresu międzywojennego lub pierwszych lat powojennych. Tamtejsze parafie tworzą bowiem osoby wielu narodowości, w tym także etniczni Polacy, którzy z różnych względów dokonali konwersji na prawosławie. Nie jest to już zatem religia wyłącznie jednej mniejszości narodowej, za jaką często była uważana tuż po zakończeniu II wojny światowej¹³.

Praca Maryny Chomycz jest dziełem niezwykle interesującym, które może zainteresować nie tylko badaczy Kościoła prawosławnego w Polsce, ale także socjologów, antropologów czy etnologów. W rozprawie zawarto bowiem wiele wątków o tematyce niekoniecznie *stricte* historycznej, co tylko wzbogaciło jej treść.

Prawosławni i katolicy na współczesnych ziemiach ukraińskich

Wyznaniem dominującym na obszarze współczesnej Ukrainy jest bezwzględnie prawosławie. Jedynie na terenie trzech obwodów zachodniej części kraju (lwowskiego, tarnopolskiego oraz iwano-frankińskiego) przeważają grekokatolicy. Kościół rzymskokatolicki natomiast jeszcze do niedawna (pierwsza dekada XXI wieku) postrzegany był w tym kraju jako „polski”, czyli realizujący swą działalność duszpasterską przede wszystkim wśród tamtejszych Polaków. Od pewnego czasu sytuacja ta uległa jednak

¹³ Ibidem, s. 170–174.

diametralnej zmianie, na skutek wprowadzania do liturgii i katechizacji innych języków (przede wszystkim ukraińskiego). Obrządek łaciński nabrał więc wiele cech o charakterze narodowym. Warto zatem przyjrzeć się, jak w tej sytuacji wyglądają stosunki między katolikami a prawosławnymi na obszarze współczesnej Ukrainy, której zdecydowana większość wchodziła niegdyś w skład dawnej Rzeczypospolitej.

Właśnie temu zagadnieniu poświęcona została dysertacja Ihora Bojki *Stosunki prawosławno-katolickie w niezależnej Ukrainie 1991–2016*, obroniona w 2016 roku na Lwowskim Narodowym Uniwersytecie im. Iwana Franki¹⁴. Licząca 269 stron rozprawa podzielona została na trzy części, uzupełnione o wstęp, wnioski końcowe oraz bibliografię.

Pierwszy rozdział dysertacji autor poświęcił analizie dotychczasowych osiągnięć historiografii, bazy źródłowej oraz kwestii metodologicznych. Szczególnie imponująco wygląda w tym zakresie wykaz wykorzystanych materiałów o różnym charakterze (akty normatywne, źródła archiwalne, prasa, opracowania, zasoby internetowe) – łącznie autor skorzystał z niemal 700 pozycji bibliograficznych. Choć tematyka badawcza dotyczy czasów współczesnych, to w pracy I. Bojki znajdziemy również wiele danych, pochodzących ze źródeł archiwalnych (Państwowe Archiwa Obwodowe we Lwowie, Tarnopolu oraz Iwano-Frankiwsku, Wydzielone Państwowe Archiwum Służby Bezpieczeństwa Ukrainy w Kijowie, Archiwum Lwowskiej Administracji Obwodowej). Tym samym, stworzona przez autora baza bibliograficzna może okazać się pomocna również dla polskich politologów, socjologów czy religioznawców bądź kulturoznawców.

¹⁴ І. Бойко, *Православно-католицькі відносини в незалежній Україні (1991–2016 рр.)*, Дисертація на здобуття ступеня кандидата історичних наук, на правах рукопису, Львів 2016, сс. 269, https://lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/03/dis_boyko.pdf [dostęp: 13.02.2023].

Druga część dysertacji dotyczy stosunków prawosławno-katolickich we współczesnej Ukrainie, w kontekście społeczno-politycznym. Autor skupił się w tym zakresie na analizie stosunku państwa wobec wyznań religijnych, by następnie przejść do przedmiotowych relacji prawosławno-katolickich. I. Bojko doszedł przy tym do wniosku, że obie konfesje są najbardziej reprezentatywne w zakresie wpływu na społeczeństwo ukraińskie¹⁵. Mimo to, według współczesnego prawa ukraińskiego, państwo to (w teorii) jest krajem wielowyznaniowym, nienarzucającym swym obywatelom praktykowania własnych konfesji. Autor zauważa również, że pierwszy etap stosunków prawosławno-katolickich (początek lat dziewięćdziesiątych XX wieku), charakteryzował się wysokim poziomem konfliktu (przede wszystkim w zakresie zwrotu nieczynnych dotychczas świątyń). W kolejnych latach sytuacja ta uległa jednak zmianie, na skutek utworzenia Ogólnoukraińskiej Rady Kościołów, w skład której weszli przedstawiciele wszystkich wyznań, oficjalnie zarejestrowanych w tym kraju. I. Bojko zwraca także uwagę na współpracę wielu konfesji w obliczu wyzwań współczesności (pomarańczowa rewolucja w 2004 r. i rewolucja godności dziesięć lat później). Jego zdaniem, wydarzenia te miały duży wpływ na znaczną poprawę wcześniejszych stosunków obu religii¹⁶.

W rozdziale trzecim autor skupił się na relacjach prawosławia z katolicyzmem z punktu widzenia historyczno-teologicznego. W tej części I. Bojko wskazuje na najistotniejsze podobieństwa i – przede wszystkim – różnice między oboma wyznaniem. Zwraca również uwagę na nieudane, dotychczasowe próby zbliżenia nie tylko prawosławia z katolicyzmem, ale również zakończone niepowodzeniem kilkukrotne starania o utworzenie jednego Kościoła

¹⁵ Ibidem, s. 128.

¹⁶ Ibidem, s. 130.

prawosławnego na Ukrainie¹⁷. Autor dostrzega także istotne różnice między dwoma obrządkami katolickimi, obecnymi we współczesnym państwie ukraińskim (łacinnikami i unitami), jednakże nie rozwija tego wątku. Co interesujące, jako jeden z głównych czynników, mogących doprowadzić do zbliżenia obu konfesji (prawosławia i katolicyzmu), I. Bojko wskazuje język sprawowania liturgii, którym – jego zdaniem – powinien być wyłącznie ukraiński¹⁸.

We wnioskach końcowych, autor trafnie zauważył, że wraz z powstaniem niepodległej Ukrainy w 1991 roku, tylko wybrane konfesje i obrządki identyfikowały się jako „ukrainocentryczne” (do tej grupy zaliczył: Ukraiński Kościół Greckokatolicki, Ukraiński Kościół Prawosławny Patriarchatu Kijowskiego oraz Ukraiński Autokefaliczny Kościół Prawosławny)¹⁹. W istocie wypada się z tym zgodzić, gdyż w owym czasie pozostałe wyznania (Kościół rzymskokatolicki i Ukraiński Kościół Prawosławny Patriarchatu Moskiewskiego), miały charakter zgoła odmienny (odpowiednio: polski i rosyjski). Z czasem sytuacja zaczęła jednak ulegać daleko idącym zmianom (choć ma to uzasadnienie raczej tylko w przypadku rzymskich katolików).

Praca Ihora Bojki może stać się interesującym studium porównawczym dla polskich badaczy, zajmujących się szeroko pojętą tematyką religijną. Jest ona warta uwagi również ze względu na wspomnianą wcześniej bazę źródłową, w której autor umiejętnie połączył materiały archiwalne, akty normatywne oraz dokumenty bardziej współczesne.

Piotr Olechowski

¹⁷ Praca powstała w 2016 r., a więc jeszcze przed uzyskaniem przez Ukrainą Prawosławną Cerkiew tzw. Tomosu – dokumentu nadającego tej strukturze autokefalię, a więc niezależność od struktur moskiewskich.

¹⁸ I. Боїко, op. cit., s. 183.

¹⁹ Ibidem, s. 188.

BIBLIOGRAFIA

Niepublikowane maszynopisy rozpraw kandydackich (doktorskich)

- Бойко Ігор, *Православно-католицькі відносини в незалежній Україні (1991–2016 рр.)*, Дисертація на здобуття ступеня кандидата історичних наук, на правах рукопису, Львів 2016, сс. 269, https://lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/03/dis_boyko.pdf [dostęp: 13.02.2023].
- Магдич Олег, *Церква у суспільно-політичному житті Польщі другої половини X – на початку XII ст.*, Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису, Київ 2018, сс. 234, https://chtyvo.org.ua/authors/Mahdych_Oleh/Tserkva_u_suspilno-politychnomu_zhytti_Polschi_druhoi_polo-vunu_Kh__na_pochatku_KhII_st/ [dostęp: 13.02. 2023].
- Хомич Марина, *Польська Автокефальна Православна Церква у 1945 р. – на початку XXI ст.: інституційний розвиток та культурна діяльність*, Дисертація на здобуття ступеня кандидата історичних наук, на правах рукопису, Львів 2016, сс. 210, https://lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/04/dis_Khomych.pdf [dostęp: 13.02. 2023].

A Review of Contemporary Ukrainian Treatises Devoted to Religious Issues in the Territories of the Former Polish Republic

Keywords

Polish Republic, religion, Orthodoxy, Catholicism, interfaith relations

Abstract

The article analyses the content of three Ukrainian treatises on religious issues in the territories of the former Polish Republic. What is particularly important, these works refer to different periods in history, starting from the 10th century and ending in modern times. It follows that religious themes in the territories of the former Polish Republic are of great interest to contemporary Ukrainian researchers of the younger generation, not only in relation to recent times. This is because the analysis included treatises on the first centuries of the functioning of Christianity in the Polish lands, the activities of the Orthodox Church in Poland after World War II and Orthodox-Catholic relations in the territory of today's Ukraine. The main purpose of publishing the article is to make it easier for Polish researchers to access the content of the work of Ukrainian historians who take up topics related to Polish history.

Überblick über moderne ukrainische wissenschaftliche Abhandlungen, die den religiösen Fragen in den östlichen Gebieten der ehemaligen Republik Polen gewidmet sind

Schlüsselwörter

Die Republik Polen, Religion, Orthodoxie, Katholizismus, inter-religiöse Beziehungen

Zusammenfassung

In dem Artikel wurde der Inhalt von drei ukrainischen wissenschaftlichen Abhandlungen analysiert, die sich mit religiösen Fragen in den Gebieten der ehemaligen Republik Polen befassen. Besonders wichtig ist, dass sich diese Arbeiten auf verschiedene Epochen der Geschichte beziehen, beginnend mit dem 10. Jahrhundert und endend mit der Neuzeit. Daraus folgt, dass religiöse Themen in den Gebieten der ehemaligen Republik Polen für moderne ukrainische Wissenschaftler der jüngeren Generation ein großes Interesse wecken, nicht nur in Bezug auf die jüngste Zeit. Es wurden nämlich Abhandlungen über die ersten Jahrhunderte der Existenz des Christentums in Polen, die Tätigkeit der orthodoxen Kirche in Polen nach dem Zweiten Weltkrieg und die orthodox-katholischen Beziehungen in der heutigen Ukraine analysiert. Der Hauptzweck der Veröffentlichung des Artikels besteht darin, polnischen Forschern den Zugang zum Inhalt der Arbeiten ukrainischer Historiker zu erleichtern, die sich mit Themen der polnischen Geschichte befassen.

Обзор современных украинских научных трудов по теме религии на территории бывшей Речи Посполитой

Ключевые слова

Речь Посполита, религия, православие, католицизм, межконфессиональные отношения

Резюме

В статье анализируется содержание трех украинских научных трудов, посвященных теме религии на территории бывшей Речи Посполитой. Что существенно – эти работы относятся к разным периодам истории, начиная с 10 века и заканчивая современностью. Из этого следует, что тема религии на землях бывшей Речи Посполитой и современной Польши представляет в наше время большой интерес для молодых украинских ученых, причем этот интерес охватывает не только новейшую историю. В данной статье анализируются работы, посвященные первым векам христианства в Польше, деятельности православной церкви в Польше по завершении Второй мировой войны и православно-католическим отношениям на территории современной Украины. Основная цель публикации данной статьи – облегчить польским исследователям доступ к работам украинских историков, занимающихся темами, имеющими отношение к истории Польши.